

UDK 81'373.231(47 Azov)"01/02"
81'373.234=163.42 (47 Azov)"01/02"
930.27=14'02 (47 Azov)"01/02"
Izvorni znanstveni rad
Primitljeno: 13.10.2001.

Javni natpisi s dviju mramornih ploča iz grčkog grada Tanaisa na ušću Dona u Azovsko more

Dr. Ante Škegro

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Autor u ovom radu analizira dva javna natpisa s ulomaka dviju mramornih ploča pronađenih 1853. godine u nekadašnjem grčkom naselju Tanaisu, koje se nalazilo na krajnjem sjeveroistoku Azovskog mora, odnosno na ušću rijeke Don. Ispravlja u hrvatskoj povijesnici najčešće uvriježeno mišljenje da su to nadgrobni spomenici. Prihvaća sud Radoslava Katičića da su osobna imena trojice muškaraca (Χορούαθος, Χοροάθος, Χοροάθος) s tih natpisa, a koja su vrlo slična hrvatskom narodnom imenu, najvjerojatnije mogla biti i ime naroda koji je tijekom druge polovice 2. i prve polovice 3. st. nakon Krista živio na sjevernocrnimorskim prostorima.

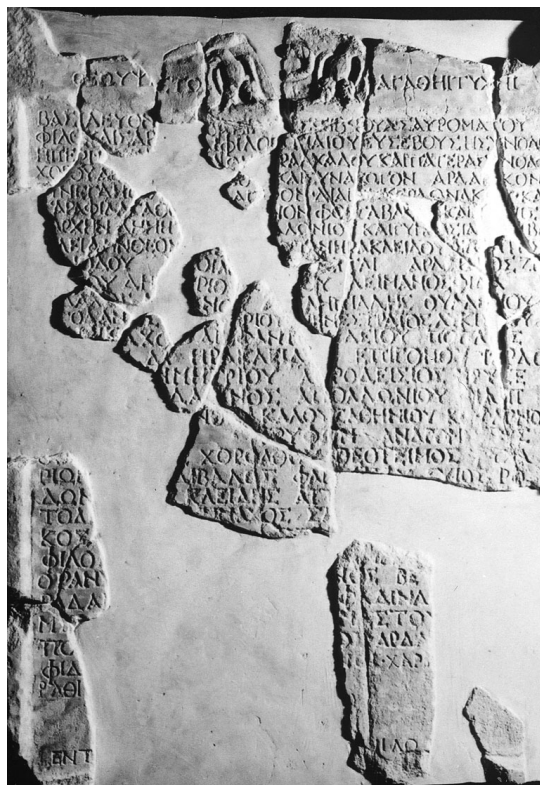
Uvod

Na ulomcima dviju mramornih ploča koje su u vrijeme nastanka bile postavljene na javnom mjestu, najvjerojatnije na glavnom gradskom trgu (*forum*), u grčkom gradu *Tanaisu*, urezano je i osobno ime trojice muškaraca (Χοροούαθος, Χοροάθος, Χοροάθος), koje je vrlo slično hrvatskom narodnom imenu. Grad *Tanais* nalazio se na ušću istoimene rijeke (koja danas nosi ime *Don*), nasuprot suvremenog grada *Azova* na krajnjem sjeveroistoku *Azovskog mora*. *Tanais*, najudaljenije grčko naselje prema sjeveroistoku, predstavljao je antičku razdjelnicu između Europe i Azije¹.

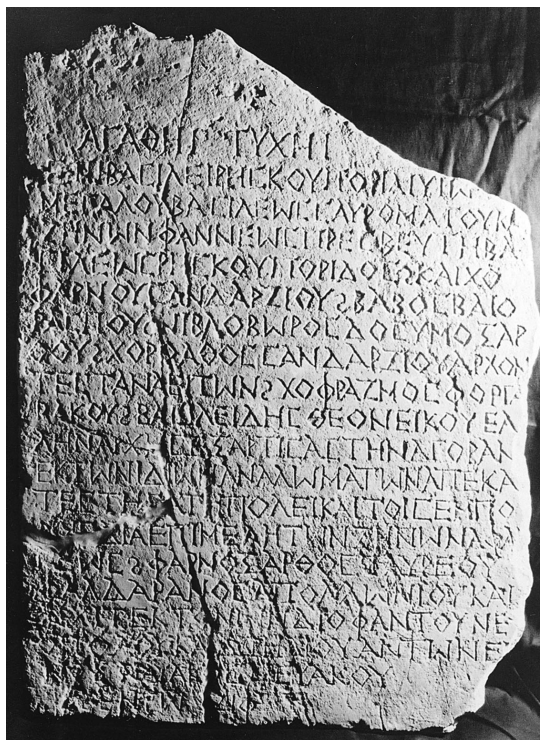
Pronašao ih je u rujnu 1853. ruski arheolog P. M. Leontjev. Od njihova pronalaska sve do danas ulomci ovih, kao i drugih spomenika iz grčko-rimskog razdoblja iz *Tanaisa*, pohranjeni su u nekadašnjem *Carskom muzeju Ermitaž* u ruskom gradu *St. Petersburgu (Lenjingrad)*. Trudom hrvatskog veleposlanika u *Ruskoj federaciji* Hidajeta Bišćevića gipsani odljevci ulomaka ovih dvaju spomenika dopremljeni su u Zagreb. Ljubaznošću starješinstva *Hercego-*

¹ Herman BENTSON, *Griechische Geschichte. Von den Anfängen bis in die Römische Kaiserzeit*. Siebten Auflage. "Verlag C. H. Beck München". München 1986., 74.

² T. DRŽIĆ, Uz prvo predstavljanje tanajske ploče u Hrvatskoj ponudena i knjiga fra Silvija Grubišića, koja je u bivšoj Jugoslaviji bila krimen. Knjiga o hrvatskom praiskonu. *Večernji list*, utorak, 30. X. 2001., 17; Predstavljene Tanajske ploče. *Glas koncila*, od 4. studenog 2001., 26; Husein KADIĆ, Grubišićeva knjiga svjetlo dana ugledala u New Yorku. *Večernji list*, Nedjelja, 18. XI. 2001., 45; Marijan MAJSTOROVIĆ, Ploče s najstarijim hrvatskim imenom. *Hrvatsko slovo VII/344*, 23. studenoga 2001., 29.

Sl. 1.

Sl. 2.

vačke franjevačke provincije smješteni su u knjižnici *Franjevačkog samostana Dubrava* u Zagrebu (sl. 1., 2.)².

Odraz u novijoj hrvatskoj historiografiji

Ako se izuzmu imena isusovca Stjepana Krizina Sakača (1890.-1973.), rodonačelnika teorije o iranskom podrijetlu Hrvata, te fra Dominika Mandića (1889.-1973.) i u najnovije vrijeme filologa Radoslava Katičića, gotovo nijedan drugi hrvatski autor nije ozbiljnije proniknuo u bit i sadržaj tanajskih natpisa koji su znanstvenoj javnosti na raspolaganju gotovo stoljeće i pol. Ferdo Šišić (1869.-1940.) u sintezi hrvatske povijesti o ovim vrelima sudi ovako: "Najzad je Pogodin upozorio na neko lično ime Χοροόθος, Χορούαθος na dvjema natpisima iz II. ili III. vijeka po Hristu, nađenima u Tanaisu"³. Josip Horvat (1896.-1968.) tanajске je natpise u sintezi tisućugodišnje hrvatske kulture predstavio ovako: "Na obalama Azovskog mora; u gradu Tanaisu, tamo gdje je danas grad Azov, našli su ruski arheolozi u natpisima iz II. i III. stoljeća poslije Krista lično ime Horoathos i Horouathos"⁴. Za razliku od njih, Stjepan Krizin Sakač o tanajskim natpisima piše nakon njihove dublje analize: "I s pravom, jer se iz sadržaja tanajskog natpisa iz g. 220. jasno razabire, da je i Horoat bio Iranac i cijela njegova obitelj iranska. Otac se zove Sandarzije, a brat Voraspes, a to su iranska imena. Grad Tanais imao je u II-III v. poslije Krista dvostruko pučanstvo, domaće iransko-sarmatsko i strano grčko, te dvije uprave, iransku i grčku. Na čelu grčke bio je "hellenarchos", t. j. načelnik Helena, grčkih kolonista-trgovaca, a na čelu iranske bila su g. 220. četiri arhonta, među kojima se spominju Horoat i Voraspes, sinovi Sandarzijevi. Grci su imali svoj dio grada, uz luku, a Iranci svoj. Među Irancima mora da je obitelj Horoatova bila vrlo ugledna, kad su on i brat sačinjavali polovicu vrhovne gradske uprave! A po svoj prilici je taj isti arhont Horoat onaj pokrovitelj jedne vjerske bratovštine, koji se spominje 20-30 g. prije na starijoj tanajskoj ploči, pisanoj za vladanja bosporanskog velikog kralja Sauromata (175-211). I samo ime grada Tanaisa je iransko"⁵. Međutim, Sakačevu interpretaciju tanajskih natpisa i teoriju o perzijskom podrijetlu Hrvata književnik Miroslav Krleža (1893.-1981.) ocijenio je povijesnim ludilom: "Triumf Sakača. "Neues Wiener Tagblatt" donosi stručni prikaz znanstvene rasprave doktora S. Kr. Sakača, objavljene u "Životu", broj 1, 1942, pod naslovom "Historijski razvoj imena Hrvat od Darija Prvog do Konstantina Porfirogeneta, od godine 522. prije Krista do godine 969. poslije Krista". Ph. Arens: "Tisuću godina hrvatske povijesti". Horouathos, Grk na ušću Dona, po Pogodinu, može značiti ime hrvatskoga naroda. Ugledni iranisti utvrdili su da ova riječ potječe iz starog iranskog jezika. Pristaše ove iranske teorije jesu profesori Lj. Hauptmann i S. Kr. Sakač. Perzijski kralj Darije, među ostalim narodima i zemljama, kojima je vladao, nabraja jednu zemlju: "Harahvatiš". (Sakač je osobno ispitao taj dokument perzijskoga kralja Darija.). O tom naučnom rezultatu hrvatskoga učenjaka recenzent "Neues Wiener Tagblatt" Ph. Arens (po Danielu Uvanoviću) kaže: *Može se Hrvatskoj čestitati na jednom sretnom pronalasku, i to najsretnijem, koji je učinjen u poviesti poviestnog iztraživanja uobče.* (Tako njemački pisac o naučnome rezultatu doktora Sakača). *A što sledi iz tog istraživanja, što je važno za hrvatsku poviest i za izpitivanje našega podrijetla. Porfirogenetova etymologija hrvatskoga imena, tanajski nadpisi i svjedočanstvo Isidora Haraškog (u doba rođenja Kristova) pokazuju, da su ta dva oblika jedini pravi domaći nazivi, a svi drugi su strana prilagodivnja. O iranskom podrijetlu hrvatskog narodnog imena - i sadanjih Hrvata ne može se više sumnjati. Hrvat - Horvat - Horoat - Horuat - Horohvat - Harahvat - Harahvaiti - Harahvatiš*

³ Ferdo ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. "Izdano troškom naklade školskih knjiga. Tisak zaklade tiskare "Narodnih novina", Zagreb, 1925., 237-238. Isto i u pretisku "Matice hrvatske" iz 1990.

⁴ Josip HORVAT, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina. II. izdanje*, "Tipografija" d. d., Zagreb, 1939., 31; ISTO, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina. Prvi svezak*. "Globus", Zagreb, 1980., 37.

⁵ Stjepan Krizin SAKAČ, *Hrvati do stoljeća VII. Izabrani radovi o hrvatskoj etnogenezi (II. dio)*. Uredio, proslavom pompratio i pripremio za tisak Darko Sagrak. "Darko Sagrak", Zagreb, 2000., 47-48.

- evo karike zlatnog lanca, koji od Jadrana vodi na Vislu, od Visle na Don, od Dona niz nekad iranske rijeke Amu-Darju i Syr-Darju do svete staroiranske gore Bogostana, do slavnog Persepolisa, do porječja bajoslavnog Inda i do obala Indijskog oceana, tog nekad iranskog Crvenog i Južnog mora. (Put u Stenjevac)"⁶. Dominik Mandić o tanajskim natpisima sudu u kontekstu *Donske Hrvatske*: "Hrvatsko ime u današnjem obliku prvi put se spominje na dvjema spomen-pločama na javnim zgradama u gradu Tanaisu na ušću Dona u Azovsko more, koje su bile pisane grčkim jezikom početkom 3. st. po Kristu. Prva ploča pisana je za tanajskog cara Sauromatesa (175-211. po Kr.). U njoj se spominje odličnik, sin Horvatov - "Choroáthou". Na drugoj ploči pisanoj g. 220. za vlade cara Reskuporida, sina Sauromatesova, među četiri tanajska poglavara navodi se Horvat Sandarzijev - "Choroáthos Sandarsiou". Ako se u oba natpisa odbaci grčki nastavak "-os", dobivamo čisto hrvatsko ime u starom kajkavskom izgovoru: "Horvat". Nastaje pitanje: kojega su podrijetla bili donski Hrvati i odakle su tamo došli? Iako to pitanje nije još u svim pojedinostima objašnjeno, sve nas upućuje, da su donski Hrvati bili iranskoga podrijetla. Od konca, naime, 1. do 3. st. po Kr. u državi Tanais, u području Dona, živjela su razna iranska plemena Sarmata, pa su i Hrvati, koji su tu živjeli, morali biti Iranci. Nadalje, narodno ime Hrvat je iranskoga podrijetla"⁷. Na drugom mjestu istog djela Mandić konstatira da "Najstarije povijesne vijesti, staro hrvatsko društveno uređenje, vjera, narodni običaji i umjetnost govore da su Hrvati iranskoga podrijetla. Grčki i rimski pisci, a napose dva kamena natpisa iz Tanaisa, svjedoče da su Hrvati od sredine prvoga do trećega stoljeća po Kr. živjeli na području donjega Dona i bili jedan od medijskih sarmatsko-iranskih naroda u tom kraju"⁸. Ako je suditi prema Mandićevoj kvalifikaciji tanajskih natpisa u studiji o hrvatskoj doseobi na Jadran, sud je o njima očito donio poslije njihova ozbiljnijeg studiranja. Mandić u spomenutoj studiji tanajske natpise kvalificira nadgrobnim, a njihov pronalazak umjesto P. M. Pogodinu pripisuje B. Latyschevu: "Ruski arheolog Latyšev našao je u Tanaisu, na ušću rijeke Dona u Azovsko More, dva nadgrobna natpisa na grčkom jeziku iz 2. i 3. stoljeća po Kristu, u kojima se pokojnici jednoga iranskoga plemena nazivaju: Χοροάθος, Χοροούθος. Ako odbacimo grčki nastavak -os, tada imamo čisto ime hrvatskoga naroda u čakavskom, dotično u kajkavskom izgovoru: H o r v a t"⁹. Nada Klaić (1920.-1988.) za tanajske natpise nije pokazala gotovo nikakvo zanimanje. Na njih se osvrće tek usput kritizirajući iransko-kavkasku teoriju hrvatske etnogeneze. Tom je prilikom demonstrirala kako nema pojma ni o zemljopisu crnomorskih prostora: "Pojava osobnog imena Horoathos na Tanajskim pločama (na Krimu) u II i III st. n. e. obratila je pažnju filologa i historičara na Kavkaz i potakla ih da pretke Hrvata traže na tom području. Tako je nastala *iransko-kavkaska teorija* o podrijetlu Hrvata, koju je do kraja izgradio Lj. Hauptmann. Polazeći s istoga stjališta - tj. imena Horoathos u Tanaisu - N. Županić, Prvobitni Hrvati. Prethodno saopštenje, str. 291. želi dokazati da "prvobitni Hrvati nisu bili Sloveni, već tuđe pleme iz Azijske Sarmatije, koje je u oluji Seobe Naroda udes bacio u transkarpatsku slovensku domovinu, pa je sebi podvrglo neki dio puka, a taj se počeo nazivati Hrvatima"¹⁰. U odnosu na Nadu Klaić povjesničar Trpimir Macan pokazao je znatno više pronicljivosti spram ovih dvaju tanajskih natpisa. U raspravi o imenu i podrijetlu Hrvata u sintezi hrvatske povijesti Macan o njima kaže: "Ni mi Hrvati ne znamo što znači i kako je postalo ime Hrvat. Ono se prvi put javlja već u 2. i 3. st. u Azovu, na ušću Dona, u dva grčka natpisa kao osobno ime *Horoathos* i *Horuat-*

⁶ Miroslav KRLEŽA, *Pijana novembarska noć 1918 i drugi zapisi*. "Oslobodenje", Sarajevo, 1973., 217-218.

⁷ Dominik MANDIĆ, *Hrvati i Srbi dva stara različita naroda*. (3. izd.), "Nakladni zavod Matice Hrvatske", Zagreb, 1990., 17.

⁸ Dominik MANDIĆ, *Hrvati i Srbi*, 269.

⁹ Dominik MANDIĆ, Dolazak Hrvata na Jadran. *Rasprave i prilogi iz stare hrvatske povijesti*. "Hrvatski povijesni institut", Rim, 1963., 58-59.

¹⁰ Dr Nada KLAJĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. (II. izdanje). "Školska knjiga", Zagreb, 1975., 61.

¹¹ Trpimir MACAN, *Povijest hrvatskog naroda*. "Školska knjiga", Zagreb, 1971., 14; ISTI, *Povijest Hrvatskog naroda*. (II. izd.). "Nakladni zavod Matice hrvatske" - "Školska knjiga", Zagreb, 1992., 15.

hos, za koje se misli da je iranskog podrijetla”¹¹. Iako se na tanajске natpise osvrnuo tek uzgredno u enciklopedijskoj sintezi hrvatske povijesti u odjeljku koji se odnosi na podrijetlo hrvatskog imena, Bogo Grafenauer (1916.-1995.) o njima sudi: “Pogodinovo upozorenje (1901) na Horóathos ili Horiúathos, ime arhonta u Tanaisu iz II-III st., koje je on objašnjavao iz slavenskog Хърбатъ, otvorilo je put iranskim etimologijama”¹². Grafenauer gornji sud o tanajskim natpisima nije bitno izmijenio ni u drugom enciklopedijskom izdanju gdje: “Upozorenje M. P. Pogodina (1901) na Horóathos ili Horiúathos, ime arhonta u Tanaisu (danas Azov) iz II-III st., koje je on objašnjavao iz slavenskoga Хърбатъ, otvorilo je put iranskim etimologijama”¹³. Grafenauerove definicije tanajskih natpisa i osobâ s hrvatskim imenom spomenutih na njima preuzete su i u *Hrvatskom leksikonu*: “M. P. Pogodin (1901) prvi upozorava na ime Horóathos ili Horiúathos, ime arhonta u Tanaisu (Azov) iz II-III. st. i otvara put iranskoj teoriji”¹⁴. Ova Grafenauerova ocjena tanajskih natpisa pokazuje da ih ni on nije osobno studirao. U suprotnom ne bi govorio isključivo o arhontu nego i o još dvojici muškaraca članova svećeničkog kolegija s gotovo identičnim imenom. Jaroslav Šidak (1903.-1983.) u sintezi hrvatske povijesti do 1914. u kontekstu rasprave o hrvatskoj etnogenezi o tanajskim natpisima sudi slično Grafenaueru, ali uz ogradu o slavenskim obilježjima Hrvata: “Njihovo se plemensko ime pojavljuje, doduše, već na prijelazu iz II u III st. na ušću Dona u dva grčka natpisa kao osobno ime, po svemu iranskoga podrijetla, ali je slavensko obilježje Hrvata u vrijeme njihova doseljenja izvan sumnje”¹⁵. Ista kvalifikacija tanajskih natpisa prenesena je i u drugom enciklopedijskom izdanju Šidakova teksta¹⁶.

Tanajski se natpisi u pojedinim publikacijama suvremenih autora predstavljaju u potpuno krivom svjetlu. Njihovo kvalificiranje kao nadgrobnih spomenika upućuje na zaključak da autori koji o njima sude na takav način nisu imali nikakav uvid u njih, unatoč činjenici da su još od 1890. g. publicirani i u lakodostupnoj specijaliziranoj znanstvenoj publikaciji,¹⁷ odnosno da su u dvije slične publikacije ponovno objavljeni nakon sedamdeset i pet godina,¹⁸ te da su ih ruski znanstvenici zajedno s drugim grčko-rimskim natpisima s prostora nekadašnjeg *Bosporskog kraljevstva (Regnum Bosporanum)* iznova valorizirali i nadopunili te ponovno interpretirali¹⁹. Čini se da ih je od hrvatskih autora 1939. godine među prvima kao nadgrobnje okvalificirao Mladen Lorković (1909.-1945.) u svojoj sintezi hrvatske povijesti: “Prvi spomen hrvatskog imena susrećemo u natpisima II. i III. stoljeća u Tanaisu, u Azijskoj Sarmtiji, na utoku Dona u Azovsko More, gdje danas stoji grad Azov. Tanais bijaše u doba rimskih imperatora helenska naseobina sa živom trgovinom. Tu se križao promet brojnih susjed-

¹² Dr. B(ogo) GR(AFENAUER), Hrvati. I. Ime. *Enciklopedija Jugoslavije, 4., Hil-Jugos*. “Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ”, Zagreb, MCMLX, 37.

¹³ Dr. B(ogo) GR(AFENAUER), Hrvati, južnoslavenski narod u SFRJ. I. Ime. *Enciklopedija Jugoslavije, 5., Hrv-Janj*. “Jugoslavenski leksikografski zavod ‘Miroslav Krleža’”, Zagreb, 1988., 1.

¹⁴ Hrvati. *Hrvatski leksikon I. svezak A-K*. “Naklada leksikon d. o. o.”, Zagreb, 1996., 454.

¹⁵ Dr. J(aroslav) Š(IDA)K, Hrvati. Etnogeneza hrvatskog naroda. *Enciklopedija Jugoslavije, 4., Hil-Jugos*. “Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ”, Zagreb, MCMLX, 40.

¹⁶ Dr. J(aroslav) Š(IDA)K, Hrvati. Južnoslavenski narod u SFRJ. Povijest do 1914. *Enciklopedija Jugoslavije 5. Hrv-Janj*. “Jugoslavenski leksikografski zavod ‘Miroslav Krleža’”, Zagreb, 1988., 12.

¹⁷ *Inscriptiones Regni Bosporani graecae et latinae. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini graecae et latinae*. Edidit Basilius LATYSHEV. Volumen Secundum. Petropoli, 1890., pag. 237, nr. 430 i pag. 261-262, nr. 445.

¹⁸ *Inscriptiones Regni Bosporani graecae et latinae. Inscriptiones antiquae Orae septentrionalis Ponti Euxini graecae et latinae*. Edidit Basilius LATYSHEV. Volumen Secundum. “Georg Olms Verlagsbuchhandlung”, Hildesheim, 1965., 237-238, nr. 430; 261-263, nr. 445.

¹⁹ *Корпус Боспорских надписей. Академия наук ЦИЦП. Институт истории ленинградское отделение. Институт археологии ленинградское отделение. Corpus inscriptionum Regni Bosporani (CIRB). Academia scientiarum URSS. MCMLXV. Издательство “Наука”. Москва-Ленинград, 1965., p. 736-737, nr. 1245; 763-765, nr. 1277.*

²⁰ Mladen LORKOVIĆ, *Narod i zemlja Hrvata*. “DoNeHa”, Zagreb, 1996., 6.

nih naroda. U tom gradu sačuvana su dva grobna natpisa s imenom "Horoath" i "Horouath". Odlični predstavnici nauke suglasni su u tome, da su ta dva "Horvata" bili članovi hrvatskoga naroda ili plemena, koji zadoše u grčku koloniju na Tanaisu te po svome narodu dobiše ime"²⁰. Nadgrobnim spomenicima tanajske natpise kvalificira i Franjo Šanjek u dvama izdanjima svog priručnika o kršćanstvu na hrvatskom prostoru: "U Tanaisu na utoku Dona u Azovsko jezero pronađeni grobovi s grčkim natpisom HOROATHOS odnosno HORVATHOS najstarije su insinuacije imena HRVAT"²¹. U djelu sličnog obilježja Šanjek je svoj sud o tanajskim natpisima promjenio utoliko što je izraz "insinuacije" zamijenio pojmom "nagovještaji": "U Tanaisu na utoku Dona u Azovsko jezero pronađeni grobovi s grčkim natpisom HOROATHOS i HOROVATHOS najstariji su nagovještaji imena HRVAT"²². Tanajske natpise nadgrobnim pločama okarakterizirao je i Ivo Perić u svojoj sintezi hrvatske povijesti. Govoreći o iranskoj teoriji hrvatske etnogeneze Perić konstatira: "Na temelju jezičnih tragova i nekih arheoloških nalaza ukazuju da su Hrvati živjeli u istočnom Iranu i na jugu Afganistana, da su se potom premjestili u područje oko planine Kavkaz te da su se u 2. i 3. stoljeću kršćanske ere doselili u donje porječje Dona. To potkrepljuju i sa dvije nadgrobne kamene ploče, nađene u Tanaisu (Azov). Na njima su grčkim pismom uklesana imena Horoathos i Horovathos (Horvat, Hrvat)"²³. Za razliku od prethodnih autora, od Ive Goldsteina kao profesionalnog bizantologa bilo je za očekivati da će o tanajskim natpisima progovoriti na meritoran način. Međutim, Goldstein u svojoj sintezi hrvatske povijesti o ovim vrelima sudi više nego proizvoljno. Prema Goldsteinu "Imena "Horoathos" i Horovathos", ispisana (su) na dvjema nadgrobnim pločama iz 2. i 3. stoljeća koje su pronađene u nekadašnjem Tanaisu (danas Azov)"²⁴. Goldstein bi svakako morao znati ne samo da u pitanju nisu nadgrobni nego javni natpisi te da se na njima spominju trojica muškarca s imenima koja su vrlo bliska hrvatskom narodnom imenu. Dakle radi se o muškarcima koji su se zvali: Χοροάθ[ος], Χοροάθος i Χοροάθος. O tanajskim pločama slično Goldsteinu sudi i Vladimir Koščak u referatu o iranskoj teoriji podrijetla Hrvata u zborniku znanstvenog skupa o hrvatskoj etnogenezi: "Glavni poticaj tezi o iranskom podrijetlu Hrvata dalo je otkriće dviju nadgrobni ploča iz II. i III. stoljeća, pronađenih u nekadašnjem gradu Tanaisu (danas Azov nasuprot Rostovu) na utoku Dona u Azovsko more, na kojima je zapisano ime: Horoathos, odnosno Horovathos. Grčke natpise s tih ploča objavio je B. Latyshev u Petrogradu 1890. Odmah je upalo u oči da se spomenuta imena, ako se odbaci grčki nastavak -os, mogu dovesti u vezu s hrvatskim narodnim imenom starijeg izgovora: Horvat. Stoga je A. Pogodin 1901. godine pretpostavio da su Slaveni već oko 200. godine poslije Krista doprli do Crnoga mora. Međutim, filolozi su ubrzo utvrdili da ta imena nisu slavenska nego iranska"²⁵. Isti sud o tanajskim natpisima dat je i na engleskom jeziku u istoj publikaciji: "The theory was mainly spurred by the discovery of two tomb tablets with the Greek inscriptions from 2nd and 3th centuries bearing the name: Horoathos, respectively Horovathos, which were found in the former city of Tanais (now Azov in front of Rostov) at the mouth of river Don in the Sea of Azov. The inscriptions were published by B. Latyshev in Petrograd 1890. It was immediately observed that these names may be connected with the Croatian ethnic name of the older pronuntiation: Horvat. At the

²¹ Franjo ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata. 1. Srednji vijek* "Kršćanska sadašnjost", Zagreb, 1988., 423; ISTI, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata. Srednji vijek. Drugo prerađeno i dopunjeno izdanje*. "Kršćanska sadašnjost", Zagreb, 1993., 423.

²² Franjo ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7.-20). Drugo prerađeno i dopunjeno izdanje*. "Kršćanska sadašnjost", Zagreb, 1996., 3*.

²³ Ivo PERIĆ, *Povjest Hrvata. str.*

²⁴ Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*. "Novi liber" - "Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu", Zagreb, 1995., 24.

²⁵ Vladimir KOŠČAK, *Iranska teorija o podrijetlu Hrvata. Etnogeneza Hrvata. Ethnogeny of the Croats*. (Ured. Neven Budak). "Nakladni zavod Matice Hrvatske" - "Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu", Zagreb, 1995., 110.

²⁶ Vladimir KOŠČAK, *Iranian Theory of the Croats' Origin. Etnogeneza Hrvata. Ethnogeny of the Croats*, 233.

same time the philologists have pointed the names were not Slavic but Iranian ones”²⁶. Za Emila Heršaka tanajski su natpisi magloviti i zagonetan pojam s puno pretpostavki: “Znameniti tanajski natpisi svakako su dragocjeni, jer potiču stanovite slutnje i razmišljanja o *moćnosti vremena*, ali nažalost ostaju zagonetni. U najmanju ruku dug je put od ušća Dona do Jadrana i tek činjenica da su drugi narodi i narodnosne skupine pošle u sličnom smjeru potvrđuje da to i nije baš nemoguće, dapače čak i dosta često. Teže je naći objašnjenje za ono što se moglo zbiti u tri-četiri stoljeća što dijele tanajske natpise od “stoljeća sedmoga”, cara Heraklija, odnosno - prema Porfirogenetu - od dolaska Hrvata na Jadran. Najlakše je pomisliti da je to bilo vrijeme inkubacije buduće etničke jezgre i možda lingvističke asimilacije u slavenski živalj, tj. ako bi bilo točno - što se čini vjerojatnim - da osnova iz koje je nastao hrvatski etnonim nije izvorno slavenskog podrijetla. Pitanje je pak definicije hoćemo li *Hrvatima* nazivati te prve skupine u kojih se pojavilo to ime, zacijelo u nešto drukčijoj fonološkoj inačici”²⁷. Josip Lučić (1924.-1994.), govoreći o podrijetlu i selidbi Hrvata u *Hrvatskim povijesnim zemljovidima*, također govori o tanajskim natpisima kao o nadgrobnim spomenicima: “U II. i III. st. poslije Krista žive (Hrvati, op. A. Š.) na utoku Dona oko grada Tanaisa (danas Azov). To potvrđuju dva grobna natpisa: CHOROATHOS i HOROVATOS iz g. 175.-211. i 220. u značenju HORVAT, tj. HRVAT”²⁸. Interesantna je činjenica da i Husein Kadić, unatoč tome da uz svoj rad kao priloge donosi i tekstove samih tanajskih natpisa²⁹, ipak ih kvalificira nadgrobnim: “Prošlo je već 110 godina od pronalaska i objave dviju kamenih nadgrobnih ploča iz 2. i 3. st., pronađenih u antičkom gradu Tanaisu na ušću Dona u Azovsko more s imenima “Horoathos” i “Horouathos””³⁰. Kadić je u svojoj raspravi s dosta samovoljne kombinatorike pokušao prodrijeti i u smisao ovih dvaju vrela: “Obadva se tanajska nadpisa skladno nadopunjuju. U prvom slučaju Horouathos sa starijeg (II. st. n. e.) nadpisa bio je usko povezan (kao član, kao pokrovitelj i kao “otac zbora”) s bratovštinom (“sinodom”) tj. skupštinom (sjednicom, zborom, vijećem) članova pripadnika i štovatelja istovrsnih vjersko-društvenih aktivnosti svoga grada, neke vrsti sabora velikog dijela slobodnih stanovnika grčko-iranskog (azijskog) grada Tanaisa na ušću Dona u kojemu su tvorili svojevsnu gospodarstvenu, vjersku, kulturnu i vojno-političku elitu. Moguće je nadalje da je taj isti čovjek (tj. “Horouathos” sa starijeg nadpisa) nekih 20 i više godina iza toga obnašao skupa sa svojim bratom Voraspesom uglednu dužnost arhonta grada Tanaisa, možda je on bio onaj “Horoathos Sandarsiu”, s mlađeg nadpisa, imena se razlikuju samo u jednom slovu, “mlađemu” imenu dakle nedostaje jedno slovo, naime “u”. No glede povijesno-pravnog i političkog “backgrounda” i administrativnih i vojnih potreba tih dužnosti moguće bi, štoviše vjerojatnije, bilo da je redosljed obnašanja tih službi bio obrnut. Tj. da je dotični gospodin prvo bio, u svojoj mlađoj i zreloj muževnoj dobi isprva vojnikom (mladim pripadnikom elitnog vojnog plemstva što je i bila jedna od osnovnih funkcija tih “sinoda”), zatim arhontom grada Tanaisa, da bi naposljetku već kao star čovjek postao “honoris causae” ocem jednog dijela gradskog “Sinoda” (“Sabora”), naime “ocem bogoštovnog zbora”. Iz natpisa se to ne vidi, ali obje su varijante bile moguće”³¹.

Odraz u novijoj novijoj hrvatskoj publicistici

Tanajski su natpisi pobudili veliko zanimanje i u novijoj hrvatskoj publicistici. Na njih se 1979. g. osvrnuo i hercegovački franjevac fra Silvije Grubišić (1910.-1985.) u knjizi *Od pradomovine do domovine*: “U Tanaisu su naime otkrili ime načelnika grada: Horouathos. Do otkrića je do-

²⁷ Emil HERŠAK, *Etničnost u prošlosti. Etničnost i povijest*. (Prir. Emil Heršak). “Institut za migracije i narodnosti” - “Naklada Jesenski i Turk” - “Hrvatsko sociološko društvo”, Zagreb, 1999., 30.

²⁸ *Hrvatski povijesni zemljovidi*. “Kartografijska” - “Učila” - “Školska knjiga”, Zagreb, 1994., 56.

²⁹ Husein KADIĆ, Chaman - Kuban - Tanais (odrednice hrvatskog identiteta). *Marulić. Hrvatska književna revija*, 5. (2000.), 967-970, sl. 1-4.

³⁰ Husein KADIĆ, Chaman - Kuban - Tanais, 949.

³¹ Husein KADIĆ, Chaman - Kuban - Tanais, 957.

šao Rus B. Latišćev koncem prošloga stoljeća. Odbacite li dva zadnja slova -os, grčki jezični oblik kao i u latinskome -us, dobijete...? Izgovorite slovo *u* kao *v*, tako su ga zaista u starini izgovarali, pa što sad dobijete - naše staro ime: Horovat, oblik skoro isti kao Hrvata oko Zagreba: Horvat. Koliko je u Tanaisu bilo Hrvata u ono doba, ne zna se. To nije ni važno, za našu pripovijest barem. Bitno je znati: ondje ih je bilo. Moralo ih je biti dosta. Kome bi inače palo na pamet nametnuti Hrvata za načelnika grada?"³². Mijo N. Ćurić u svojoj knjizi o staroiranskom hrvatskom podrijetlu o tanajskim natpisima kaže: "Međutim, s nadgrobnih spomenika u Tanaisu (danas Azov na jugu Ukrajine) iz drugog stoljeća naše ere, vjerojatno iz god. 175., 211., i 220. n. e., možemo pročitati HOROUATHON HOROATHU HOROATHOS a potom u tijeku stoljeća: HOROVATHOS HROBATOS"³³.

Natpisi iz *Tanaisa* privukli su pozornost i nekih autora na simpoziju posvećenom hrvatskoj etnogenezi. Tako primjerice o ovim natpisima u svom prilogu Andrija-Željko Lovrić sudi na slijedeći način: "... i prešućeni sirijski biskup *Zacharias Rhetor* (15), koji pismeno svjedoči da je u stepskoj ravnici uz sjevernu azovsku obalu još do 559. po Kr. živio arijevski konjički narod HRWTS. To se logično nastavlja na već poznati natpis gradonačelnika *Horouathos* iz 2.-3. st. u luci *Tanais* kod sadašnjeg Rostova, također na Azovskom moru. Sve to zajedno znači da je kasnoantički narod predslavenskih Hrvata (*Horouathos*-Hrwts) bio uz *Azov* kroz 5 vijekova tj. od 2.-6. st., a već od 8. st. Hrvati su samosvojni državotvorni narod uz Jadran"³⁴. U svom prilogu s ovog skupa Mato Marčinko o tanajskim natpisima piše: "Crnomorski Hrvati doseljeni iz Zakavkazja i starog Irana zavladao su Bosporskom državom između Crnoga i Azovskoga mora; od god. 175. do 211. tom je državom vladao veliki kralj Tiberije Julije Hrvat (grčki: Sauromat), koji se spominje na tanajskim spomen-pločama iz II./III. st. po Kr. na kojima se spominje i arhont Horúathos (Horvat)"³⁵. "Put iranskim tumačenjima (hrvatskog imena, op. A. Š.) otvorio je M. P. Pogodin, upozorivši na osobno ime Horvat (Horóathos i Horúathos) nadeneno na dvjema spomen-pločama iz II./III. st. u Tanaisu (danas Azov) na Azovskom moru"³⁶.

Tanajski natpisi privukli su veću pozornost u prilogima brojnih autora na međunarodnom simpoziju o staroiranskom podrijetlu Hrvata. Međutim, najveći dio sudova izrečenih o ovim natpisima doneseni su nekritički i bez uvida u njih same. Tako primjerice Zlatko Tomičić u proslavu zbornika konstatira: "... a ploče s hrvatskim imenima i gradonačelnikom *Horouathosa* u gradu Tanaisu na obali Azovskog mora su iz 2.-3. st. po Kr. ... U tom Tanaisu je bio prvi Hrvatski sabor - *Synodos Horouathon* prije 1800 godina, ..." ³⁷. Andrija-Željko Lovrić u svom prilogu na ovom simpoziju konstatira da: "Glavni dokazni dokumenti predslavenskog podrijetla antičkih Hrvata iz indoiranske etnoskupine jesu nalazi dvije ploče s grčkim nadpisima starohrvatskih imena "*Archon Horoathos*" (gradonačelnik Hrvat) i "*Synodos Horouathos*" (Hrvatski sabor) iz luke Tanais na Azovskom moru oko god. 200 po Kr. (LATYŠEV 1890)..."³⁸. Stipan Budimir u svom prilogu o tanajskim pločama sudi ovako: "Oko god. 200 po Kr. u doba Rimskog carstva, u antičkoj luci *Tanais* na Azovskom moru (na obali nasuprot

³² Silvije GRUBIŠIĆ, *Od pradomovine do domovine. Hrvatska pripovijest od 520. godine prije Krista do 1976. poslije Krista*. (2. izdanje). "Tisak, Grafik Color", Slavonski Brod, 2000., 119.

³³ Mijo N. ĆURIĆ, *Staroiransko podrijetlo Hrvata*. "Nezavisna autorska naklada", Zagreb, 1991., 131.

³⁴ Andrija-Željko LOVRIĆ, Znanstvena dokumentiranost protudokaza o antičkom predslavenskom podrijetlu Hrvata. *Tko su i odakle Hrvati. Revizija etnogeneze. Who are and whence came Croats. A Revision of Ethnogenesis. (II. nepromijenjeno izdanje)*. "Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata", Zagreb, 1994., 13.

³⁵ Mato MARČINKO, Od prahrvatskoga doba do VII. st. poslije Krista. *Tko su i odakle Hrvati. Revizija etnogeneze*, 41.

³⁶ Mato MARČINKO, Tragovima hrvatskoga imena. *Tko su i odakle Hrvati. Revizija etnogeneze*, 76.

³⁷ Zlatko TOMIČIĆ, Proslav uredništva: Dva stoljeća hrvatske iranistike. Editor's foreword: Two Centuries of Croatian Iranistics. *Staroiransko podrijetlo Hrvata. The Old-Irarnian Origin of Croats*. Zbornik simpozija Zagreb, 24. lipnja 1998 (uredili Zlatko Tomičić i Andrija-Željko Lovrić). "Kulturni centar pri Veleposlanstvu I. R. Iran u Zagrebu" - "Naklada Zlatko Tomičić, Karlovac", Zagreb - Teheran, 1999., 32.

³⁸ Dr. Andrija-Željko LOVRIĆ, Prof. dr. Josip Mikoczy-Blumenthal (1734-1800), pionir hrvatske iranistike i njegovih sljedbenici. *Staroiransko podrijetlo Hrvata*, 51.

današnjeg Rostova) uklesane su 2 zidne ploče sa 3 grčka zapisa o Hrvatima, sada u Arheološkom muzeju st. Peterburg pod registarskim brojevima 430 i 445. Većina jugoistoričara ih po direktivi odozgor prešućuje i tek poneki lažno navode jugo-izmišljotinu, da je tobože to bila samo "nadgrobna ploča na kojoj se tek usput spominje neki slavenski pojedinac tzv. Chorvatos koji se izdaleka doselio u Tanais" što nema nikakve veze s izvornim tekstom! Po ruskim znanstvenicima koji su našli, objavili i analizirali ove ploče, to su službeni nadpisi na javnim zgradama: Jedna ploča označuje gradsku vijećnicu s iranskim imenom "*Sandarz gradonačelnik Hrvat*" (*Sandarsios archon Horoathos*), što znači da su tada Iranohrvati bili većina u Tanaisu, a ne tek pojedini doseljenik! Druga veća ploča označava javnu sabornicu s naslovom "*Synodos Horouathon*" što doslovice znači *Hrvatski sabor*, pod našim kraljem *Julios SARMATES II.* (vladao od 175.-211.). Nedavno je uz Azov nadjen i hrvatski grb iz 2. stoljeća i sve to dokazuje da tamo već onda živi cijeli jedan državotvorni narod antičkih Iranohrvata. Zato ruski i drugi strani znanstvenici ovo većinom smatraju ranim Hrvatima, ...³⁹. Budimir među ostalim pokazuje ne samo da ne poznaje smisao ovih dvaju vrela nego ne razlikuje niti inventarne brojeve pod kojima se svaki eksponat vodi u muzejima od rednog broja u publikacijama u kojima se objavljuje. O tanajskim natpisima vrlo površno se sudi i u prilogu pripisanom Mihovilu Lovriću (1897-1976.): "Prva je manja ploča br. 430 u luci Tanais nadjena uz zid gradske vijećnice i na njoj je između ostalog izriječom uklesano i "*Horouathos Sandarzios archon Tanaiton*" (Hrvat Sandarzio gradonačelnik Tnaisa), što za nas ima dvostruko povijesno značenje. Kao prvo, taj rani Hrvat sigurno tu nije neki slučajni doseljenik sa strane, jer ne bi odmah samo tako mogao postati gradonačelnikom i kao stranac stolovati u vijećnici, nego su njegovi sunarodnjaci Hrvati morali već imati solidan većinski udjel u gradu Tanais. ... Drugi i za Hrvate daleko najvažniji dokument iz rimskog doba je veća ploča br. 445, nadjena uz zidine glavne državne zgrade u Tanaisu. Na njoj je uz ime tadanjega kralja Tiberija Julija Sarmata, uklesan i službeni naziv same te gradjevine kao "*Synodos Horouathon*" - što u prijevodu dolovce znači *Hrvatski Sabor*, koji je očito u toj antičkoj zgradi zasjedao još pred punih 1.800 godina pod našim predslavenskim kraljem T. J. Sarmatom i tada izabrao Julija Sahada kao predsjednika Sabora tj. našeg premijera. Naziv "*Synodos*" se na ovoj ploči čak triput ponavlja, pa nema sumnje da je to bila zgrada sabornice. Stoga je taj naš Synodos, nakon rimskog Senata drugi u svjetskoj povijesti pismeno potvrđeni parlament, ali je jedini dosad koji se je nakon punih osamnajst stoljeća održao u zasjedanju sve do danas, kao Hrvatski državni sabor u Zagrebu. ... Na vrhu ove ploče je još znakovit i uvodni zaziv blagoslova od Boga Svevišnjega (*Theo Hysisto, Agatheï thyei*) i nazočnost dva svećenika u saboru, koji očito upućuju da su rani Hrvati već tada bili monoteisti, možda arijanski mitraisti ili slično. Ako su Hrvati u Tanaisu držali čak i svoj parlament, onda to znači da su imali vrlo značajan etnokulturni udjel u ovom kraljevstvu oko Azovskog mora, a ne kao neki tobože slučajni slavenski doseljenik kako bi to htjeli vukovski "jugoistoričari". Da je uistinu to bilo tako, sada još dodatno potvrđuje u blizini i nedavni ruski nalaz našega kariranog grba na peharu - skifos iz 2. stoljeća (J. Kaminskaja 1990) uz ušće rijeke Kuban u Azovsko more". ... Iz nadpisa je vidljivo da im je sjedište (Hrvatima, op. A. Š.) bilo Tanais na ušću Dona, gdje su imali svoju vijećnicu, vlastitog gradonačelnika i zgradu parlamenta u kojoj je već zasjedao ranohrvatski Sabor"⁴⁰. "Kasnije je na grčkom zapis od antičkih Hrvata na zgradi sabornice iz luke *Tanais* na Azovskom moru oko 200. n. e., koji navodi SYNODOS HOROUATHON (= skupština Hrvata) s popisom iranohrvatskih (predslavenskih) imena predsjednika i članova našega antičkog Sabora i na kraju se ponovo spominje *Horoathou* (Hrvata) - original br. 445 je u Arheološkom muzeju st. Peterburg. Tada su Slaveni u pisanoj povijesti još nepoznati, ..."⁴¹. Kao prilog uz rad Mihovila Lovrića donesen je veći tanajski natpis

³⁹ Dipl. ing. Stipan BUDIMIR, Zabranjeni dokumenti i izraživači hrvatske etnogeneze prognjeni u Jugoslaviji. *Staroiransko podrijetlo Hrvata*, 62, 68.

⁴⁰ Prof. Mihovil LOVRIĆ, Krk 1897-1976 (izvod iz neobjavljene monografije): Prvi dokumenti Prahrvata na Starom istoku i rane doselidbe Indoarijaca na Jadranu. *Staroiransko podrijetlo Hrvata*, 88-89.

⁴¹ Prof. Mihovil LOVRIĆ, Krk 1897-1976 (izvod iz neobjavljene monografije): Prvi dokumenti, 99.

⁴² Prof. Mihovil LOVRIĆ, Krk 1897-1976 (izvod iz neobjavljene monografije): Prvi dokumenti, 104-105.

u grčkoj kapitali (Latyshev, nr. 445; *CIRB* 1277) te hrvatski prijevod u kojem se također ističe tobožnji *Hrvatski sabor* odnosno *Skupština Hrvata* u Tanaisu⁴². U prilogu potpisanom od Mihovila Lovrića, Stjepana Murgića, Marijana Horvat-Milekovića, Mladena Raca, Andrije-Željka Lovrića i Stipana Budimira o tanajskim natpisima sudi se slično: "Čak i na 2 grčke ploče iz antičke luke Tanais na Azovskom moru, gdje se triput spominje nedvojbeni ranohrvatski etnonim *Horoathos* ili *Horouathos*, među zapisanih tridesetak osoba nema niti jedne s nekim slavenskim imenom, nego su sva redom neslavenska tj. najviše indoiranska i dijelom grčka imena. Dapače, izričito imenovani gradonačelnih Hrvat očito još nije Slaven, nego ima tipično perzijsko ime: "Horoathos *Sandarsios archon Tanaiton*" = Hrvat Sandarzio gradonačelnik Tanaisa"⁴³. O *Hrvatskom saboru* na tanajskim pločama govori se i u prilogu Marijana Horvata-Milekovića i Andrije-Željka Lovrića: "To je antičko područje gdje je u doba Rimskog carstva (2.-3. st.) na Azovskom moru u Tanaisu na 2 ploče triput na grčkome zapisan etnonim "*Horoathos*" i na zidu javne zgrade čak doslovce "*Synodos Horouathon*" (= Hrvatski sabor, LOVRIĆ 1998) još prije svih poznatih Slavena, a nedavno je u blizini uz ušće rijeke Kuban nadjen i karirani hrvatski grb iz tog doba (KROCH 1996)"⁴⁴. "Na dosad u nas zatajenim antičkim pločama iz Tanaisa (LOVRIĆ 1998), poimence se na grčkom nabraja naša stara upravno-intelektualna elita s indoarijskim imenima u ranohrvatskom Saboru (*Synodos Horouathon*): predsjednik i zapisničar tog Sabora, pa ravnatelj tanaiske gimnazije, naš gradonačelnik Tanaisa, dva svećenika, plemići i drugi ugledni sabornici, koji su uz domaći jamačno govorili grčkim i latinskim jezikom"⁴⁵. Potpuno identičan sud o sadržaju tanajskih natpisa donosi se i u prilogu Stjepana Murgića, Mladena Raca i Andrije-Željka Lovrića⁴⁶. Očito su sve navedene kvalifikacije sadržaja tanajskih natpisa bile uzrok opravdanog oštrog reagiranja jezikoslovca Radoslava Katičića⁴⁷. Mato Marčinko u svom prilogu u zborniku radova s navedenog simpozija o tanajskim pločama piše u kontekstu *Bosporskog kraljevstva*. Prema Marčinku "Tim kraljevstvom je od god. 175. do 211. po Kr. vladao veliki kralj Tiberije Julije Sauromat (Hrvat), koji se spominje na prvoj tanaiškoj spomen-ploči s kraja II. st. po Kr. Njega je naslijedio kralj Reskuporid, koji se na drugoj tanaiškoj spomen-ploči iz god 220. po Kr. spominje kao "sin velikoga kralja Sauromata" (Hrvata). Ove tanaiške spomen-ploče potvrđuju, da se je Tiberije Julije Sauromat nazvao "velikim kraljem" kao i njegov daleki prethodnik huravatski (hrvatski) veliki kralj (šarmata) Tušrata iz davnoga XV./XIV. st. pr. Kr. Pomorski grad Tanais u II./III. st. po Kr. pripadao je Bosporskom kraljevstvu. Spomenute tanaiške spomen-ploče pronađene su na ušću rijeke Tanais (današnji Don) u Azovsko more. Na tim su pločama zabilježena i imena dvojice Hrvata tanaiških uglednika *HOROATHOSA* (horuat, Hrvat) i *HOROATHOSA* (Horoat, Hrvat) (30). Ime *Sauromat* ili *Sarmat* grčko-rimski je preoblik imena Hrvat, a nastalo je od čakavsko-kajkavskoga oblika hrvatskoga imena *Horvat*. Skiti su azovsko-crnomske Hrvate zvali Sarmatima, a od njih su taj oblik hrvatskoga imena preuzeli Grci i Rimljani..."⁴⁸. "U godini Kristova rođenja brojni Hrvati napuštaju Iransku visoravan i na Crnom moru utemeljuju *Bosporsko kraljevstvo* - na području toga kraljevstva

⁴³ Prof. Mihovil LOVRIĆ - dr. Stjepan MURGIĆ - Marijan HORVAT-MILEKOVIĆ - dr. Mladen RAC - dr. A. Ž. LOVRIĆ - dipl. ing. Stipan BUDIMIR, Zagonetka ranih Praslavena i važnost Iranohrvata za njihovo zajedništvo. *Staroiransko podrijetlo Hrvata*, 168.

⁴⁴ Marijan HORVAT-MILEKOVIĆ - Dr. Andrija-Željko LOVRIĆ, Podrijetlo starohrvatskog jezika: Indoiranski arhaizmi u sredovjekom hrvatskom i reliktnim pradijalektima. *Staroiransko podrijetlo Hrvata*, 207.

⁴⁵ Marijan HORVAT-MILEKOVIĆ - Dr. Andrija-Željko LOVRIĆ, Podrijetlo starohrvatskog jezika, 208.

⁴⁶ Dr. sci. Stjepan MURGIĆ - dr. sci. Mladen RAC - dr. sci. Andrija-Željko LOVRIĆ, Poredba predslavenskih pradijalekata u Hrvatskoj: Čiribirci u Istri i Veyane na Krku. *Staroiransko podrijetlo Hrvata*, 243.

⁴⁷ Radoslav KATIČIĆ, Ploča bogostovnog zbora a ne hrvatskoga parlamenta. Zar doista grčki tekstovi o crnomorskim Hrvatima u kasnoj antici? *Hrvatsko slovo* V/212 od 14. svibnja 1999., str. 13; ISTI, Zar doista grčki tekstovi o crnomorskim Hrvatima u kasnoj antici? *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, XXXI/2., (1999), 131-134.

⁴⁸ Mato MARČINKO, Pradomovina Hrvata i njihovo putovanje kroz prostor i vrijeme do danjašnje domovine (Nova otkrića i prosudbe). *Staroiransko podrijetlo Hrvata*, 126.

⁴⁹ Mato MARČINKO, Pradomovina Hrvata i njihovo putovanje, 139.

pronadjene su u Tanaisu dvije spomen-ploče iz II./III. st. po Kr., na kojima se spominju dvojica uglednika imenom Horuat (Horvat, Hrvat)⁴⁹. Inače Marčinko je autor i publikacije o indoiranskom podrijetlu Hrvata, u kojoj se na tanajske natpise osvrće u nekoliko navrata. Tako na jednom mjestu u toj publikaciji zaključuje da su ti natpisi prvotno stajali na javnim zgradama u gradu Tanaisu (danas Azov) na ušću Dona u Azovsko more⁵⁰. Međutim, na drugom mjestu iste publikacije ovaj autor navodi da su ove ploče pronađene krajem prošloga stoljeća (tj. krajem 19. st., op. A. Š.) te da ih je pronašao "Rus Latyšev", iako se iz svih edicija u kojima su publicirane vidi da ih je u rujnu 1853. g. pronašao P. M. Leontjev. U istoj se publikaciji Marčinko potrudio, iako ne na adekvatan način, predstaviti i sadržaj tanajskih natpisa. Marčinko konstatira da je: "Tekst na tim pločama, koji je na pojedinim mjestima oštećen, napisan je grčkim jezikom. Na ploči s kraja II. st. (mjesto na kojemu je bila napisana godina je oštećeno, a ostalo je: ... mjeseca kolovoza) zabilježeno je osobno ime HORUAT-HOS (HORÓATHOS). Tekst u prijevodu Augustina Š. Pavlovića glasi: "Dok je kraljevao kralj Tiberije Julije *Sauro- mat...* održala se skupština onih koji su povezani sa svećenikom Julijem Sahado- vim i otcem skupštine *Horuathom ...* Trifon Andromenov... Horoathov... Godine ... i mjeseca kolovoza..." Na drugoj ploči iz godine 517. po bosporanskom vremenu (220. posl. Kr.) zabilježeno je također osobno ime HOROATHOS. Tekst te druge ploče u prijevodu A. Š. Pavlovića glasi: "Kad je vladao kralj Reskuporid, sin velikoga kralja Sauromata... a Horarno, sin Sandarzijev... i *Horoath*, sin Sandarzijev, bili arhonti Tanaičana,... ja Bazilid, Sin Teonikov, helenarh, opremivši sajmišni trg na vlastiti trošak, obnovih ga gradu i trgovcima. ...u godini 517"⁵¹. Na drugom mjestu u istoj publikaciji Marčinko donosi nešto drukčiji sud o tanajskim pločama: "U II./III. st. posl. Kr. ime Hrvat kao ime arhonta (vladara) pojavljuje se na dvije mramorne ploče u Tanaisu (današnji Azov), 32 km od ušća Dona u Azovsko more. Iz sadržaja nadpisa napisanih grčkim jezikom može se zaključiti, da je jedan od njih sebi u slavu i spomen dao izgraditi helenarh (vladar Helena) Basilid, sin Teonikov. Sličnu namjenu imao je i drugi nadpis. Donosimo najvažniji dio tekstova nadpisa (u prijevodu Augustina Š. Pavlovića). Iz nadpisa koji je datiran s godinom 220. posl. Kr.: "kad je vladao kralj Reskuporid, sin velikoga kralja Sauromata... a Hofarno, sin Sandarzijev,... i HOROAT-hos, sin Sandarzijev, bili arhonti Tanaičana,... (ja) Basilid, sin Teonikov, helenarh, opremivši sajmišni trg na vlastiti trošak, obnovih ga gradu i trgovcima... u godini 517. (po bosporanskom vremenu = 220. godine posl. Kr.)" Iz drugoga nadpisa (ploča je dosta oštećena pa se godina ne može pročitati, nego samo "mjeseca kolovoza"): "Dok je kraljevao kralj Tiberije Sauromat... (održala se) skupština onih koji su povezani sa svećenikom Julijem Sahadovim, i ocem skupštine HORUATom (HORUAT-hon)... Trifon Andromenov,... HOROATov (HOROAT-hon)... Godine... i mjeseca kolovoza..."⁵². U istoj publikaciji Marčinko na jednom drugom mjestu tumači da su "Crnomorski Hrvati također su sami sebe nazivali svojim hrvatskim narodnim imenom, o čemu svjedoče tanaiške kamene spomen-ploče iz II./III. st. posl. Kr. na kojima se spominju hrvatski vladari *HORUAT* (Horvat) i *HOROAT* (Horovat)"⁵³. Na drugom mjestu iste publikacije Marčinko ovu dvojicu tobožnjih "hrvatskih vladara" titulira tanaiškim uglednicima⁵⁴, odnosno jednog od njih gradonačelnikom Tanaisa⁵⁵. Dakle, u istoj publikaciji toliko različitih sudova o istim vrelima, i to uglavnom krivih. Unatoč svemu Marčinkova je zasluga u tome što je natpisa iz *Tanaisa* dao primjeren značaj kakav u hrvatskoj publicistici prije nisu imali.

⁵⁰ Mato MARČINKO, Indoiransko podrijetlo, 194.

⁵¹ Mato MARČINKO, Indoiransko podrijetlo, 243-244.

⁵² Mato MARČINKO, Indoiransko podrijetlo, 378.

⁵³ Mato MARČINKO, Indoiransko podrijetlo, 405-406.

⁵⁴ Mato MARČINKO, Indoiransko podrijetlo, 466.

⁵⁵ Mato MARČINKO, Indoiransko podrijetlo, 467.

⁵⁶ А.А. МАСЛЕННИКОВ, *Население Боспорского государства в первых веках н. э.* "Академия наук СССР - Институт археологии". "Наука", Москва, 1990. (A. A. MASLENNIKOV, *The Population of the Bospor Kingdom in the First AD Centuries.* "Akademy of Sciences of the USSR - Institut of Archaeology", "Nauka", Moscow, 1990.)

Natpisi

Veći natpis (Latyshev, nr. 445; *CIRB* 1277; inventarni broj u *Ermitažu*: TH 325.) (sl. 3.) potječe iz vremena kad je *Bosporskim kraljevstvom* (*Regnum Bospori*),⁵⁶ koje je obuhvaćalo prostore oko Azovskog mora i poluotoka Krima (sl. 4) vladao kralj *Tiberije Julije Sauromat* (175.-211.). Ova je mramorna ploča (dimenzije: 0,92 x 0,73 x 0,09 m), na kojoj je natpis urezan grčkom monumentalnom kapitalom, pretrpjela vrlo teška oštećenja vjerojatno i prije nego ju je iskopao ruski arheolog Leontjev. Od natpisa se sačuvalo trideset dva retka. Untoč toga znanstvenici su, raspoložuci velikim brojem sličnih natpisa iz istog i drugih okolnih grčkih naselja, tekst ovog natpisa uspjeli dobrim dijelom rekonstruirati i interpretirati. Natpis je, kao što je već istaknuto, javnog a ne nadgrobnog obilježja. Na njemu se, osim kralja, spominje i sinod odnosno bogoštovni zbor, vodstvo bogoštovnog zbora, te obični njegovi članovi, kojih je bilo nešto manje od četrdesetak.

Analiza

Analiza ovog i idućeg natpisa sačinjena je prema rekonstrukciji i nadopunama u publikaciji *Корпус Боспорских надписей. Академия наук СССР. Институт истории ленинградское отделение. Институт археологии ленинградское отделение. Corpus inscriptionum Regni Bosporiani (CIRB). Academia scientiarum URSS. MCMLXV. Москва-Ленинград, 1965., p. 736-737, nr. 1245; 763-765, nr. 1277.*

Natpis započinje zazivom najvišega boga. Po svoj prilici bio je to grčki vrhovni bog *Zeus*, kojem odgovara rimski bog *Jupiter*. Na takav zaključak upućuje činjenica da se ovdje upotrebljava izraz $\Theta\epsilon\acute{\omega}\ \upsilon\phi\acute{\iota}\sigma\tau\omega$, koji bi, kad bi se preveo na latinski, glasilo *Deo Maximo*. Tim se inače izrazom na latinskim natpisima *Jupiter* najčešće titulira (*Jovi Optimo Maximo*). Slijedi usklik *Nek je sa srećom!*, iz kojeg je i na prvi pogled jasno da to nije nadgrobni spomenik. U drugom retku urezano je ime bosporskog kralja *Tiberija Julija Sauromata*, za čije je vladavine ovaj spomenik bio podignut⁵⁷. U trećem retku urezan je položaj ovog kralja kojeg je imao u odnosu prema rimskom caru i rimskom narodu. U pitanju je bio poluvazalni status kako bosporskog vladara tako i samog *Bosporskog kraljevstva* prema rimskoj državi. Zbog činjenice da na spomeniku ne piše koji je rimski car vladao u vrijeme podizanja ovog spomenika, ovaj se natpis nažalost ne može preciznije datirati. U svakom slučaju u pitanju su mogla biti trojica rimskih careva: Marko Aurelije (161.-180.), njegov sin i nasljednik Komod (180.-193.) odnosno Septimije Sever (193.-211.). Treći redak natpisa završava spomenom bogoštovnog zbora grada *Tanaisa*. U četvrtom retku spominje se glavni svećenik ovog svećeničkog kolegija *Julije Ralhador* te prvak bogoštovnog zbora. Četvrti redak završava spomenom oca bogoštovnog zbora koji se odnosi na *Horuatha* ($\text{X}\rho\omicron\omicron\acute{\alpha}\theta\omicron\zeta$), spomenutog u petom retku natpisa, u kojem se također spominje i sinagog *Ardarak*. U šestom retku natpisa spominje se istaknuti stanovnik *Tanaisa* plemeniti *Diaion*. U sedmom retku bilo je urezano ime zbog oštećenja natpisa nepoznate osobe za koju se kaže da je vrlo plemenita, a što se svakako odnosi na društveni položaj u gradu *Tanaisu*. U osmom retku spominje se predvodnik mladeži *Demetrije Apolonijev* te gimnazijarh *Bazilid* sin *Teonikov*. Ovaj posljednji, spomenut je i na manjem natpisu (Latyshev, nr. 430; *CIRB* 1245) kao *helenarh*. U devetom retku spominje se neki *Ato* sin *Heraklidov*, za kojeg se u sljedećem retku natpisa napominje da je prijatelj bogoštovnog zbora. Od desetog do trideset i prvog retka urezana su imena članova bogoštovnog zbora. Na natpisu se očuvalo više od trideset i pet imena muškaraca. Međutim, s

⁵⁷ O bosporskim vladarima: A.A. МАСЛЕННИКОВ, *Население Боспорского гоцсдарства* 161-170.

⁵⁸ Autor najljubaznije zahvaljuje gdi *Dinarki Lokmer*, profesoru klasičnih jezika u *Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji s pravom javnosti* u Zagrebu, za trud uložen u prevođenje ovih dvaju natpisa. Isto tako zahvalu izražava i dru *Ivanu Biondiću*, redovitom profesoru na *Učiteljskoj akademiji* u Zagrebu, za dopuštenje objave fotografija ovih natpisa, kao i fotografu *Fredju Fijačku* iz Zagreba, koji je snimio odljeve ovih spomenika.

Θεῶ ὑπίστω. Ἀγαθῆι τύχηι.

- Βασιλεύοντος βασιλέως Τιβ(ερίου) Ἰουλ(ίου) Σαυρομάτου
 φιλοκαίσαρ[ος κα]ἰ φιλο[ρ]ωμαίου, εὐσεβοῦς, ἡ σύνοδος
 ἢ περὶ ἱερέα Ἰούλιον Ῥαλχάδου καὶ πατέρα σ[υ]νόδου
- 5 Χορούαθ[ον]---ο---καὶ συναγωγὸν Ἀρδά[ρα]κον
 [Σ]υνεγδήμ[ου καὶ φιλ]άγ[αθ]ον Δίαι[ο]ν Κερδωνάκου (?) καὶ
 [π]αραφιλάγαθο[ν]----ιον Φοργαβάκ[ου] καὶ [νεα]γισ-
 [κ]άρχην Δημήτ[ριον] Ἀπολλωνίου καὶ γυμ[ν]ασιά[ρχην] Βα-
 [σι]λειδῆν Θεογ[εῖκ]ο[υ] καὶ Ἄ[τ]ταν Ἡρακλείδου φίλο[ν]? τῆς
- 10 [συ]νόδου [καὶ] οἱ λο[ιπο]ὶ [θια]σίται· Ἀρδάρακος Ζια-
 --ου, Δη[μ]ήτριος----ου, Λείμανος Φίδα,
 [Μί]δαχος? ----άνου, Ἀ[σκ]ληπιάδης Οὐαλε[ρ]ίου,
 ..γ?όδαν[ος] [Δημητ?]ρίου, [Μ]ενέστρατος Λυκίσ[χο]υ
 -----ικάχο[υ], Διόφαντ[ος] Δείου, Πόπλ[ι]ος
- 15 -----δα, Ἡρακλείδ[ης] Ἐπιγόνου, Ἰαρδο-
 -----[Δ]ημητρίου, Ἀ[φ]ροδείσιος Χρυσέ-
 [ρω]τος, Φαλ[δά]ρα[νος] Ἀπολλωνίου, Φίλιπ-
 [πος]-----γο[υ], Καλοῦς Ἀθηνίου, Κόφαρνος
 -----[Τ]ρύφων Ἀνδρομ[έν]ους,
- 20 ο -----Χοροάθου, Θεότειμος Ψυχα-
 ρίω[ος]-----δίβαλος Φαρ[νά]κου, Εὖσιος Ῥό-
 δων[ος], Ἡρακλείδης Ἄτ[τ]α-----Ἄρισ]-
 τοδ[ή]μου, Σ[ύ]μμαχος Σα-----
 κος-----
- 25 φιλο-----
 ορανσ---[Ζωρθι?]γος Βε[λλ]ικου[?]----
 Ῥαδάμ[ειστος?]----Φαδινά[μου]----
 Μύρ[ων?]------Μαστοῦ-----
 πο-----ος Ἀρδα[ρά]κου?----
- 30 Φιδ[α]-----νος Χαρί[των]-----Ἄ]-
 ράθι-----
 Ἐν τ[ῶ]ι---ἔτει καὶ μ[η]νὶ Λώ[ω]ι|---

obzirom na fragmentiranost ovog spomenika, izvjesno je da ih je nedvojbeno bilo više. Među njima je u dvadesetom retku naveden i nepoznati muškarac za kojeg se kaže da je sin Horoathov (Χοροάθου). Natpis završava datacijom od koje se sačuvao samo naziv grčko-makedonskog mjeseca koji odgovara srpnju odnosno kolovozu⁵⁸.

Transkripcija i prijevod:

Bogu najvišem. Nek je sa srećom!

U vrijeme vladavine kralja Tiberija Julija Sauromata,
prijatelja cara i prijatelja Rimljana, pobožnog. Bogoštovni zbor
na čelu sa svećenikom Julijem, sinom Ralhadovim, i ocem bogoštovnog zbora

⁵Horuat[α, sina --]o[---], i okupljačem bogoštovnog zbora Ardarakom,
sinom [S]linegdemovim, i plemenitim Diaionom, sinom Kerdonakovim, (?) i
vrlo plemenitim [---]ionom, sinom Forgabakovim, i predvod-
nikom mladeži Demetrijem, sinom Apolonijevim, i gimnazijarhom Ba-
zilidom, sinom Teonikovim, i Atom, sinom Heraklidovim, prijateljem

¹⁰bogoštovnog zbora. I ostali članovi: Ardarak, sin Zia-

[---]onov, Demetrije, sin [---]onov, Liman, sin Fidin,
[M]idah?, sin [---]anov, Asklepijad, sin Valerijev,
[---]g[?]odan, sin Demetrijev, Menestrat, sin Likiskov,

[sin ---]likahov, Diofant, sin Deiev, Poplij
¹⁵[sin ---]din, Heraklid, sin Epigonov, Iardo[---

---], sin [D]emetrijev, Afrofizije, sin Hrise-
rotov, [Fal]da[ra]n, sin Apolonijev, Filip
[sin ---]n[ov], Kalus, sin Atenijev, Kofarno

[sin -----] [T]rifon, sin Andromenov,

²⁰o [-----], sin Horoathov, Teotim, sin Psiha-
rionov, [---]dibal, sin Far[nakov], Euios, sin Ro-
donov, [Hera]klid, sin At[iov, ----- sin Aris]-
tod[emov, S]imah, sin Sa[-----],

kos[-----]

²⁵filo[-----]

orano[--- Zorthi?]n, sin Bel[likov?],

Radam[ist?], sin [---], sin Fadinamov [---],

Mir[on?], sin [---], sin Mastu[sov ----]

po[—]os, sin Ardarakov, [—]

³⁰Fid[a, sin —]nov, Hari[ton, sin —], [A]-
rathi[—, sin ——]

U [godini i mjesecu] Lo[u] [—]

Manji natpis (Latyshev, nr. 430; *CIRB* 1245; dimenzije: 1,053 x 0,71 x 0,08 m; inventarni broj u *Ermitažu*: TH 297) (sl. 5.) datiran je 517. g. po računanju vremena u *Bosporskom kraljevstvu*, odnosno 220. g. po Kr. po suvremenom računanju vremena. Mlađi je od prethodnog natpisa (Latyshev, nr. 445; *CIRB* 1277), što je vidljivo i iz činjenice da se na njemu kao kralj spominje Reskupid sin Sauramotov. Sauramat je na prethodnom natpisu spomenut u punoj imenskoj formuli kao *Tiberije Julije Sauromat* i s titulom prijatelja cara i prijatelja Rimljana. Na ovom natpisu nosi titulu *velikog kralja*. Natpis je pretrpio znatno manja oštećenja nego prethodni natpis. Prelomljen je na četiri dijela. Za razliku od prethodnog, relativno je dobro čitljiv, ali je zbog lošega grčkog jezika, kojim je ispisan, mjestimice teže razumljiv. Ovu poteškoću može se razumjeti u kontekstu činjenice da je ili kamenorezac koji je urezivao tekst na ovu mramornu ploču bio manje vješt grčkoj gramatici odnosno da je i sastavljač teksta bio sličnog obrazovanja. Naime, Grci *Bosporskog kraljevstva*, zbog prevelike udaljenosti od matične zemlje kao i zbog činjenice da su bili nastanjeni usred barbarskog mnoštva i s

Sl. 5.

⁵⁹ Radoslav KATIČIĆ, Boristenu u pohode. *Forum. Mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Godište XXXVIII, knjiga LXXI, broj 10-12., listopad-prosinac, Zagreb, 1999., 1256.*

kojim su bili u stoljetnim kontaktima i s njime se miješali, ni sami više nisu bili u stanju govoriti ispravno grčkim jezikom⁵⁹. Uostalom u sličnoj su danas situaciji i iseljene hrvatske zajednice u talijanskoj pokrajini Molise, u rumunjskoj Karaševskoj oblasti, odnosno gradišćanski Hrvati i dr.

Analiza

Tekst ovog natpisa također je javnog a ne nadgrobnog obilježja. Urezan je na dvadeset redaka grčkom monumentalnom kapitalom. Započinje usklikom *Nek je sa srećom!* U drugom retku spominje se da je podignut u vrijeme vladavine kralja *Reskuporida*. U trećem retku urezano je da je u pitanju sin kralja *Sauromata*, koji ovdje nosi titulu *velikog kralja*. U četvrtom i petom retku spominje se izaslanik kralja Reskuporida - Zenon sin Fanejev. U šestom, sedmom, osmom i devetom retku zajedno s imenima njihovih očeva navedena su četvorica prvaka grada *Tanaisa* u vrijeme kad je ovaj spomenik bio podignut (Hofarno, Babos, Niblor, Horoathos). U devetom i desetom retku spominju se još dvojica muškaraca s imenima njihovih očeva (Hofrazmo i Bazilid), od kojih je posljednji bio helenarh - dakle onaj koji se brinuo o sudionicima *Olimpijskih igara* iz *Tanaisa*. Jedanaesti, dvanaesti i trinaesti redak natpisa otkriva povod podizanja ovog spomenika. Bila je to obnova središnjega trga u gradu *Tanaisu* - inače najpoznatijem trgovačkom naselju na crnomorskim prostorima u grčko-rimsko doba⁶⁰. Ovdje se naglašava da se to dogodilo nakon što je bila sazvana gradska skupština, što implicira zaključak da pojedinac ni u grčko-rimsko doba s javnim objektima nije mogao samovoljno postupati. Trg je dao obnoviti helenarh Bazilid, koji ističe da je obnovu trga načinio za puk grada kao i za strane trgovce, kojih je u *Tanaisu* nedvojbeno bilo podosta. Naime, sav se javni život, unutar kojeg je trgovina zauzimala istaknuto mjesto, u grčko-rimskom svijetu odigravao upravo na gradskom trgu. U šesnaestom retku navedeno je da je obnova gradskog trga obavljena pod nadzorom Fanejeva sina Zenona. U petnaestom i šesnaestom retku spominju se još dvije muške osobe s imenima njihovih očeva (Farnoksart i Faldaran). U sedamnaestom retku spominje se arhitekt Diofant, koji je vjerojatno izvodio radove u obnavljanju gradskoga trga. U osamnaestom i devetnaestom retku spominju se zajedno s imenima njihovih očeva još dvojica muškaraca (Aurelije i Nauk) s nejasnom ulogom koju su imali u ovom događaju. Posljednji redak donosi dataciju, tj. 517. g. po bosporskom računanju, odnosno na 220. g. po suvremenom računanju vremena.

Transkripcija u minuskuli i prijevod natpisa:

Ἄγαθῆι τύχηι.
 Ἐπὶ βασιλεῖ Ῥησκουπόριδι, υἱῷ
 μεγάλου βασιλέως Σαυρομάτου, κα[ῖ]
 Ζήνων Φάννεως πρεσβευτῆ βα-
 5 σιλέως Ῥησκουπόριδος, καὶ Χο-
 φάρνου Σανδαρζίου, Βάβος Βαιο-
 ράσπου, Νιβλόβωρος Δοσυμοξάρ-
 θου, Χορόαθος Σανδαρζίου ἄρχον-
 τες Ἵαναειτῶν, Χόφραζμος Φοργα-
 10 βάκου, Βασιλείδης Θεονείκου ἐλ-
 ληνάρχης ἐξαρτίσας τὴν ἀγορὰν
 ἐκ τῶν ἰδίων ἀναλωμάτων ἀπεκα-
 τέστησα τῆ πόλει καὶ τοῖς ἐμπό-
 ροις διὰ ἐπιμελητῶν Ζήνωνα Φά[ν-
 15 ν]εως, Φαρνόξαρθος Ταυρέου,
 Φαλδάρανος Ἄπολλωνίου καὶ
 [ἀρ]χιτεκτόνων Διοφάντου Νε-
 σπόλου κα[ῖ] Αὐρηλίου Ἄντωνε[ῖ]-
 νου, Ναύακος Μευάκου.
 Ἐν τῷ ζιφ'.

Nek je sa srećom!

U vrijeme kralja Reskuporida, sina
 velikog kralja Sauromata, i
 Zenon, sin Fanejev, izaslanik kra-
 5 lja Reskuporida, i [u vrijeme] Ho-
 farna, sina Sandarizova, Babos, sin Baio-
 raspov, Niblobor, sin Dosimoksar-
 thov, Horoathos, sin Sandarzirov, arhon-
 ti Ἵanaicana, Hofrazmo, sin Forga-
 10 bakov, Bazilid, sin Teonikov, he-
 lenarh. Priredivši skupštinu
 o vlastitu trošku opet obnovih [trg]
 gradu i trgovcima preko nadzornika Zenona, sina Fan-
 15 ejeva, Farnoksart, sin Taurejev,
 Faldaran, sin Apolonijev, i
 arhitekta Diofanta, sina Ne-
 opolova i Aurelija, sina Antoni-
 nova, Nauak, sin Meuakov.

²⁰Godine 517.

Zaključak

Kao što je vidljivo na prvom spomeniku (Latyshev, nr. 445; *CIRB* 1277) među ostalim urezana su i imena dvojice muškaraca koja nedvojbeno podsjećaju na hrvatsko narodno ime. U petom retku muškarac, koji je u prethodnom naznačen kao otac bogoštovnog zbora, osobno se zvao Horúathos (Χορούαθ[ος]). Za mušku osobu u dvadesetom retku, čije je ime zbog oštećenosti natpisa ostalo nepoznato, navodi se da je sin Horoáthov (Χοροάθου). Potpuno identičan oblik imena Horoáthos (Χοροάθος) urezan je i na manjem natpisu (Latyshev, nr. 430; *CIRB* 1245). Nosio ga je posljednji od četvorice muškaraca koji su na ovom spomeniku naznačeni kao arhonti *Tanaicana*.

Prema sudu istaknutog hrvatskog filologa Radoslava Katičića to su osobna a ne narodna imena⁶¹. Katičić zaključuje da je "osobno ime *Khorúathos*, *Khoróathos* tako (je) slično hrvatskomu narodnom imenu da je prilično vjerojatno kako se doista o njem i radi". Katičić ističe da "ako je to tako, onda je to narodno ime koje je postalo osobno, što nije nikakva rijetkost, a ljudi koji su ga nosili našli su se i u *Tanaisu*, pa i kao ugledni građani. Stručnjaci se slažu da je to ime najvjerojatnije iransko. To pak znači da je vjerojatno neki narod toga imena postojao negdje u zaleđu Tanaisa, gdje je u antičko doba bilo stepskih nomada iranskog jezika. Možda (samo tako: možda!) Hrvati imaju svoje ime od toga naroda, ako je doista postojao. Ništa više, ali ni manje od toga"⁶². Na drugom mjestu isti znanstvenik konstatira da su "u Tanaisu, nađeni (su) natpisi iz nešto mlađega vremena na kojima se javljaju građani toga grada koji nose osobno ime Horuathos ili Horoathos, pa se uvjerljivo može pretpostaviti da je to upravo ime Hrvat, da su dakle ti građani nazvani imenom barbarskoga naroda koji je živio negdje u stepskom zaleđu Tanaisa. Bilo bi to dakle kao naše ime Hrvatini"⁶³. O podrijetlu ovog imena Katičić zaključuje: "Od svih predloženih etimologija hrvatskoga imena iranske su najmanje nevjerovatne. Osobna imena na grčkim natpisima iz grada Tanaisa na ušću Dona u kojima je moguće prepoznati ime Hrvata čine pretpostavku da je ono iranskoga, upravo sarmatskoga, podrijetla vrlo uvjerljivom. Na pitanje pak kako bi se to ime izvodilo iz iranskoga još nema sigurnog odgovora. Nijedno od predloženih tumačenja ne može se prihvatiti bez zadržke. U najnovije vrijeme hrvatsko se ime izvodilo od naziva ili naslova avarskih zapovjednika i dostojanstvenika"⁶⁴. Iz sadržaja teksta ovih dvaju natpisa nedvojbeno je da su tri osobe koje su krajem 2. odnosno početkom 3. st. na području grada *Tanaisa* nosili ime koje je i više nego blisko hrvatskom narodnom imenu. Dvojica muškaraca s prve ploče (Latyshev, nr. 445; *CIRB* 1277) bili su članovi mjesnog bogoštovnog zbora. *Horúathos* iz petog retka ovog natpisa predstavljen je kao otac bogoštovnog zbora, a muškarac čije je ime zbog oštećenosti ovog spomenika ostalo nepoznato, a koji je bio sin nekog *Horóatha*, bio je obični član navedenog bogoštovnog zbora. Samo je *Horóathos* sa drugog spomenika (Latyshev, nr. 430; *CIRB* 1245) bio jedan od četvorice prvaka (arhonata) grada *Tanaisa*. Iz sadržaja ovih dvaju natpisa također je jasno da se na njima ne spominje *Hrvatsko kraljevstvo*, da se ne govori o *Hrvatskom državnom saboru* nego o svećeničkom kolegiju, te da nema ni govora o bilo kakvu predsjedniku *Hrvatskog državnog sabora* odnosno hrvatskom premijeru. Iz ovih se vrela također ne može ni na koji način izvlačiti zaključak da se zasjeda-

⁶⁰ Chr(isto) D(ANOFF), Bosporanum regnum. *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike, Erster Band*. Alfred Druckenmüller Verlag in Stuttgart, MCMLXIV, p. 931.

⁶¹ Radoslav KATIČIĆ, *Zar doista grčki tekstovi*, 133.

⁶² Radoslav KATIČIĆ, *Zar doista grčki tekstovi*, 134.

⁶³ Radoslav KATIČIĆ, *Boristenu u pohode*, 1253.

⁶⁴ Radoslav KATIČIĆ, *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*, "Matica hrvatska", Zagreb, 1998., 225-226.

nje *Hrvatskog državnog sabora* održavalo punih osamnaest soljeća, tj. od Tanaisa na Azovskom moru do današnjeg *Hrvatskog državnog sabora* u Zagrebu. Imena trojice muškaraca s ovih dvaju natpisa nedvojbeno su vrlo važan podatak za hrvatsku etnogenezu, a posebice za genezu hrvatskog narodnog imena, za koje u najnovije vrijeme pojedini domaći⁶⁵ i inozemni autori sude da bi moglo biti iranskog podrijetla⁶⁶.

Public inscription on two marble tablets from Greek city *Tanais* at Don estuary on Azov Sea

The first inscription from port *Tanais* at Don estuary on Azov Sea (Latyshev, nr. 445; *CIRB* 1277) indicates two persons with names very similar to the Croatian ethnonyme. A man formerly indicated as the leader of religious assembly (*synodos*), in 5th row is named (Χοροῦαθ[ος]). The person in 20th row is indicated as the son of Χοροῦαθος, but on this damaged tablet his personal name persisted unknown. Quite identical name Χοροῦαθος is registered also in the second minor inscription (Latyshev, nr. 430; *CIRB* 1245) and it is the name of the last among four men indicated as prior of *Tanais*.

After the judgement of reputed Croatian philologist Radoslav Katičić these ones were personal names, and not ethnonymes. The same scholar concluded that "this personal name is so similar to Croatian ethnonyme that it is rather probable to be so". Then Katičić also concluded "if it was so, then this ethnoname was transformed to a personal name, which is not a rare phenomenon. The men bearing it came to *Tanais*, and became reputed citizens there. Specialists agree that it was probably an Iranian name. This also means that some people with that ethnonyme existed somewhere in the backland of *Tanais*, where in ancient times lived some steppic nomads who had spoken Iranian language. Perhaps (only: perhaps?) Croats have their ethnonyme from that people, if it existed at all. Nothing more, nor less than that".

⁶⁵ Vladimir KOŠČAK, *Iranska teorija*, 113.

⁶⁶ Ludwig STEINDORFF, *Kroatien. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. "Verlag Friedrich Pustet Regensburg Süddeutscheuropa-Gesellschaft München", Regensburg - München, 2001., 24-25.